

NOTO'LIQ OILA FARZANDLARI DUCH KELADIGAN MUAMMOLAR

Doniyarova Saida Sharof qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqog'on filiali

Ijtimoiy ish yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada noto'liq oilalarda tarbiyalanayotgan bolalar va ular duch keladigan muammolar haqida to'xtalib o'tamiz. Oila a'zolaridan birining bola tarbiyasida qatnashmasligi qator obyektiv qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Natijada bola tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi onaning yoki otaning zimmasiga ikkita og'ir vazifa: o'z qaramog'ida qolgan bolalarni moddiy jihatdan ta'minlash va ularning tarbiyasi uchun javobgar bo'lish mas'uliyati yuklanadi. Noto'liq oilada o'ziga xos ruhiy muhitning mavjudligi va uning vaqti-vaqti bilan o'zgarib turishi bu oilada tarbiyalanayotgan bolaning aqliy, axloqiy va ruhiy kamolotiga alohida ta'sir etadi.

Kalit so'zlar: oila, noto'liq oila, yetim bolalar, ajrimlar, moddiy yordam, bandlik, ishsizlik, rol, qo'llab-quvvatlash.

Ota-onalar bolaning hayotida muhim rol o'ynaydi. Ular o'z farzandlarining psixologik va fiziologik ehtiyojlarini qondirish, ularga yaxshi ta'lim berish va ularni hayotiy qiyinchiliklarga tayyorlash uchun mas'uldirlar. Ota-onalar o'z hissalarini qo'shmasalar, bolalar yetim qoladilar, ko'plab muammolar va qayg'ularga duch kelishadi. Professor O.Musurmanova: "Oilaning asosi er-xotin yoxud ota-onadir. Modomiki, er-xotin oilaning tamal toshlarini mustahkam bunyod etishga mas'ul ekanlar, ular unda uchraydigan turmush qiyinchiliklari, hayot quvonchlari-yu, tashvishlarini boshdan kechirishda, oilani idora etishda, farzand tarbiyasida mas'uldirlar"¹,– deb keltiradi. To'liq bo'lmagan oila - bu bitta ota yoki ona va bolalardan iborat yadroli oila. Odatda to'liq bo'lmagan oila ko'pincha ona va bolalardan iborat. Bunday holat bolalarning tarbiyasiga ham ta'sir ko'rsatadi ayniqsa yosh bolalarga. Taniqli pedagog A. S. Makarenko besh yoshgacha bo'lgan tarbiya bolaning shaxsiyati shakllanishida o'ta muhim ahamiyatga ega ekanini qayd etib o'tgan. Bu haqda u shunday deb yozgan: "...tarbiyaning bosh asosi besh yoshda nihoyasiga yetadi, demak, siz besh yoshgacha nima qilgan bo'lsangiz, bu tarbiyaviy jarayonning 90 foizini tashkil etadi, keyingi tarbiya esa qayta tarbiyalash negizida davom etadi"². Oilalar ikki sababga ko'ra to'liq bo'lmaydi : ota-onaning ajralishi; turmush o'rtoqlardan birining o'limi. To'liq bo'lmagan oilalar munosabatlar turiga ko'ra farqlanadi, ularning to'rttasi bor:

¹ Musurманова О. Оила маънавияти – миллий ғурур. – Тошкент: "Ўқитувчи", 2000. – Б. 60.

² A.S. MAKARENKO "Oila va bolalar tarbiyasi" pedagogik tahlil. 2000.- 34b

1. Ona ota haqida gapirmaydi, u hech qachon bo'lmagandek ko'rinadi.
2. Ona otaning qadr-qimmatini pasaytirishga, uni bolalarning ko'z o'ngida yomon ko'rinishga solishga harakat qiladi.
3. Ona ota haqida o'zining kuchli va zaif tomonlari bilan oddiy odam sifatida gapiradi.
4. Agar otasi ketmasa, lekin vafot etgan bo'lsa, unda uning qiyofasini idealizatsiya qilish ko'proq uchraydi.

Eng yaxshi variant - bolalarga hamma narsani qanday bo'lsa, shunday qilib aytib berishdir. Bolalar ulg'ayib, o'zlari xulosa chiqaradilar.

To'liq bo'lmagan oilalar quyidagi muammolarga duch kelishadi:

Kam daromad. Bitta daromad manbai yoki bola parvarishi bo'yicha nafaqa va boshqa davlat to'lovlari (vaziyatga qarab) har doim ham barcha oila a'zolarining asosiy ehtiyojlarini qondira olmaydi; ish bilan ta'minlash bilan bog'liq muammolar. Bu narsa ko'p jihatdan bolaning yoshiga bog'liq, lekin, qoida tariqasida, ota-onaga uyga yaqin ish, yuqori maosh, moslashuvchan ish soatlari, tungi smenalar va ish safarlari kerak emas; bolaning e'tiborsizligi. Farzandlar va ota-onalarda e'tiborsizligi, zulm hissi; maktabda, bolalar bog'chasida, ko'chada tengdoshlar tomonidan zo'ravonlik; haddan tashqari himoyalaniishga urinish ota-onaning aybi yoki bolalarning aybi, agar ular o'zlarini oilaning buzilishiga sababchi deb bilishsa.

Shunday qilib, to'liq bo'lmagan oilalar ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik va pedagogik muammolarga duch kelishadi. Agar oila a'zolaridan birining sog'lig'i yomon yoki nogironligi bo'lsa, vaziyat yanada og'irlashadi. Albatta hech bir inson ajralishni reja qilib turmush qurmaydi va har qanday vaziyatda ham o'z oilasining buzilishini xohlamaydi. Lekin hayotda har xil vaziyatlar oiladan tashqari shaxslarning aralashuvi tufayli, ba'zan erta kelgan o'lim tufayli, ba'zan esa bilib bilmay xatoga yo'l qo'ygan ota yoki onaning qamalishi tufayli oilalar buzilishi ro'y beradi. Buning natijasida eng katta zarar ko'ruvchilar ya'ni asosiy jabrlanuvchilar bolalar bo'ladi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek farzand tarbiyasida otaning ham onaning ham alohida o'rni bor. Ularning birini bu jarayonda ishtirok etmasligi bolalarga salbiy ta'sir o'tkazadi. Hozirda dunyo bo'ylab ajrimlar soni juda yuqori misol tariqasida oladigan bo'lsak voyaga etmagan bolalari bo'lgan har beshinchi rus oilasi to'liq emas. To'liq bo'lmagan oilalar muammolarini nafaqat umumiy, balki bolalarning rivojlanishi nuqtai nazaridan va ota-ona pozitsiyasidan ham alohida ko'rib chiqish mumkin. Bolalar to'liq bo'lmagan oilada noto'g'ri tarbiyalanishning salbiyoqibatlarini boshdan kechiradilar:

- gender identifikatori bilan bog'liq muammolar;
- og'ishlar;
- o'gay onasi yoki o'gay otasi bilan munosabatlardagi qiyinchiliklar;
- sog'liq muammolari.

To'liq bo'lmagan oilalardagi bolalarning asosiy muammosi - bu jinsni aniqlash va jinsiy orientatsiya qilishdagi qiyinchilik. Ota-onalarning munosabatlari erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlarning namunasi. Kelajakda, o'z munosabatlarida, bolalar ushbu misolni boshqaradilar. To'liq bo'lmagan oilalarning bolalari ma'lum bir vaziyatda erkak va ayolning xatti-harakati haqida ozgina g'oyalarga ega. Shu sababli ularning oilalarida ziddiyatlar, tushunmovchiliklar, nizolar, kelishmovchiliklar, ajralishlar kelib chiqadi. Qizlarda ayollik, o'g'il bolalarda jasoratning rivojlanishiga bolaning hayotining birinchi besh yili ta'sir qiladi. Bu davrda hech qanday namuna bo'lmasa (ota yoki onaning mavjudligi shart emas), oqibatlar shunchalik yomon bo'ladi.

To'liq bo'lmagan oilalarning aksariyati ona va bolalardan iborat. Keling, erkak misolisiz ota-onaning oqibatlarini ko'rib chiqaylik. Qizlar erkaklar bilan munosabatlarda ishonchsizlikdan azob chekishadi, qurbon bo'lishadi, odatlanib qolishadi yoki behayo jinsiy hayot kechiradilar. Butun karerasini to'liq bo'lmagan oilalarni o'rganishga bag'ishlagan amerikalik psixolog Mavis Xeterington o'z tadqiqotlarining birida otasi vafot etgan qizlar erkaklar bilan o'zini tutishga qiynalishini aniqladi³. Otasi oilani tark etgan qizlar erkaklarga nisbatan ishonchsizlik tufayli oilaviy munosabatlarga kirishishga qiynalishadi. Bunday vaziyat o'g'ilbola farzandlarga ham ta'sir etmay qolmaydi albatta.

O'g'il bolalar uchun nimalar xos:

- ayol xususiyatlarining ustunligi;
- tajovuzkorlik;
- giyohvandlikka moyil;
- qasddan tajovuzkorlik va qattiqqo'llik ortiqcha kompensatsiya shakli sifatida.

Demak oilada ota yoki onaning yo'qligi, uning vazifalarini bajaruvchi insonning yetishmasligi bolalar tarbiyasida buzilishlar bo'lishiga olib keladi. Yuqorida aytganimizdek ota tarbiyasining yetishmasligi va ota obrazi haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lmaslik natijasida qizlar oila qurishga qiynalishadi. Hattoki oila qurgandan keyin ham o'z fikrini ochiq bayon qilmasliklar, turmush o'rtog'i bilan to'liq munosabatga kirisha olmasliklari tufayli kelib chiqadigan ko'plab oilaviy kelishmovchiliklardan azob chekishadi. O'gilbolalarda esa bunday holat yanayam jiddiy va o'g'ir asoratli o'tadi. Chunki ota obrazini qanday ko'rganliklariga qarab yoki umuman ko'rmaganliklariga qarab ularda turlicha pozitsiya shakillanadi. Ular qattiqqo'l, jaxldor va qo'pol erkak ko'rinishidagi pozitsiyani egallab atrofdagi oila a'zolari yoki boshqa jamiyat a'zolariga zarar yetkazuvchi deviant xulq-atvor egasi bo'lishlari ham mumkin. Va aksincha ayollarcha zaiflikni shakllantirib o'zining jinsiy mosligini yo'qotgan holda jamiyatimiz qabul qilgan ijtimoiy me'yorlarni buzib, jamoatchilik o'rtasidagi jinsiy tafovutga zarar keltirishi mumkin.

---

³ Mavis Xeterington "To'liqsiz oilalarda bolalar psixologiyasi" 2008.- 12 b

Ijtimoiy me'yor — shaxs hayotida shunday kategoriyaki, u jamiyatning o'z a'zolari xulq-atvoriga nisbatan ishlab chiqqan va ko'pchilik tomonidan e'tibor etilgan harakatlar talablaridir. Ijtimoiy me'yorlarga amal qilmaydigan shaxslar bilan esa shu ijtimoiy me'yorlarni qabul qilgan jamiyat a'zolari o'rtasida ziddiyatlar kelib chiqishi tabiiy holdir. Tabiiyki ozchilik va ko'pchilik o'rtasidagi to'qnashuvda ozchilikni tashkil etgan taraf yutqazadi. Jamiyat a'zolari o'zlari orasidagi zararkunandalarni chetlatishga harakat qiladi albatta. Ammo shu yerda eski bir rivoyatdagi so'zlarni esga olaylik. Hosilni yig'ib olganda barcha mevalarni bir idishga joylashtirib bo'lmaydi. Chunki ularning orasiga bir dona chirigan olma kirib qolsa ham qolganlariga ta'sir o'tkazmay qolmaydi. Shunday ekan zararlangan olma singari jamiyat a'zolari qabul qilgan me'yorlarni buzib, ular bilan ziddiyatlarni yuzaga keltiruvchilar bilan o'z vaqtida va individual shug'ullanib sog'lom turmush tarziga qaytarishga harakat qilishimiz zarur.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki to'liq bo'lmagan oila vakillari bilan har taraflama shug'ullanishi kerak. Noto'liq oila vakillariga ijtimoiy ishchilar turli usullar bilan yordam ko'rsatishlari mumkin. Ularning vazifasi oilalarning hayot sifatini yaxshilash, bolalar va ota-onalarning psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishdir. Quyida ijtimoiy ishchilar noto'liq oilalarga qanday yordam ko'rsatishlari mumkinligi haqida batafsil ma'lumot berilgan:

1. Psixologik va emotsional qo'llab-quvvatlash

Konsultatsiyalar va terapiya: Ijtimoiy ishchilar ota-onalar va bolalarga individual va guruh terapiyalar tashkil etish orqali emotsional qo'llab-quvvatlash ko'rsatishi mumkin.

Stressni boshqarish: Stressni boshqarish bo'yicha treninglar va maslahatlar o'tkazish orqali oilalarga yordam berish.

2. Moliyaviy yordam va resurslarga kirish

Moliyaviy maslahatlar: Oilalarga budjet tuzish, moliyaviy rejalashtirish va kreditlar bo'yicha maslahatlar berish.

Yordam dasturlari: Ijtimoiy ishchilar noto'liq oilalarni turli yordam dasturlari, subsidiyalar va grantlarga yo'naltirishlari mumkin.

3. Ta'lim va rivojlanish imkoniyatlari

Ta'lim bo'yicha maslahatlar: Bolalarning ta'limda muvaffaqiyat qozonishlariga yordam berish uchun maxsus ta'lim dasturlari va qo'shimcha darslarga yo'naltirish.

O'qituvchilar va maktablar bilan hamkorlik: Maktablar bilan hamkorlik qilib, bolalarning ta'limdagi qiyinchiliklarini hal qilishda yordam ko'rsatish.

4. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash

Yordam guruhlarini: Noto'liq oilalar uchun qo'llab-quvvatlash guruhlarini tashkil etish orqali bir-birlariga yordam berish imkonini yaratish.

Jamiyat bilan integratsiya: Bolalar va ota-onalarni jamiyatdagi turli faoliyatlarga jalb qilish, ijtimoiy integratsiyani kuchaytirish.

5. Huquqiy maslahatlar

Huquqiy yordam: Ijtimoiy ishchilar oilalarga turli huquqiy masalalar, jumladan, aliment, vasiylik va turar joy bilan bog'liq huquqiy masalalar bo'yicha maslahatlar berishi mumkin.

Himoya va huquqlarni ta'minlash: Noto'liq oilalarning huquqlarini himoya qilishda yordam berish, zarurat tug'ilganda huquqiy idoralarga murojaat qilish.

6. Sog'liqni saqlash xizmatlari

Tibbiy yordam: Ijtimoiy ishchilar noto'liq oilalarga tibbiy xizmatlardan foydalanish bo'yicha maslahatlar berishi va kerakli tibbiy muassasalarga yo'naltirishlari mumkin.

Psixologik salomatlik: Ota-onalar va bolalarning psixologik salomatligini ta'minlash uchun turli xizmatlar va qo'llab-quvvatlash guruhlarini tashkil etish.

7. Ish bilan ta'minlash va malaka oshirish

Kasbiy rivojlanish: Ota-onalarni kasb-hunar o'rganish kurslariga yo'naltirish, malaka oshirish va yangi ish imkoniyatlarini topishda yordam berish.

Ish bilan ta'minlash dasturlari: Ish topish yoki o'z biznesini boshlash bo'yicha maslahatlar berish.

8. Uy-joy masalalari

Turar joyni yaxshilash: Noto'liq oilalarga arzon turar joy dasturlariga kirish imkoniyatlarini ta'minlash va uy-joy sharoitlarini yaxshilashda yordam berish.

Ko'chib o'tish: Agar zarurat tug'ilsa, oilalarga yangi joyga ko'chib o'tishda yordam ko'rsatish.

Ijtimoiy ishchilarning asosiy maqsadi noto'liq oilalarning ijtimoiy va iqtisodiy muammolarini hal qilish, ular uchun qulay sharoitlar yaratish va bolalarning farovonligini ta'minlashdir. Bu jarayonda ular individual ehtiyojlarni inobatga olgan holda ishlashlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'liq bo'lmagan oilada bolalarni tarbiyalash. M., 1985 - B.5.
2. L.I.Buyanov. Disfunktsiyali oiladan chiqqan bola.
3. Мусурманова О. Оила маънавияти – миллий ғурур. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 2000. – Б. 60.
4. А.С. МАКАРЕНКО “Оила ва болалар тарбияси” педагогик тahlil. 2000.- 34b
5. Mavis Xeterington “To'liqsiz oilalarda bolalar psixologiyasi” 2008.- 12 b
6. <http://xreferat.com/77/5613-1-nepolnaya-sem-ya-kak-faktor-social-no-psihologicheskogo-neblagopoluchiya-rebenka.html>
7. http://www.prosto-mariya.ru/nepolnaya_semya_202.html